

УДК 323.17:316.6

О. Ю. Хорошилов

канд. політ. наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

Інститут соціальних наук,

кафедра політології

Французький бульвар, 24/26, Одеса-58, 65058, Україна

Тел. +38 050 236 44 50, khoroshilov77@mail.ru

РЕГІОНАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ СУЧАСНОСТІ: ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ РЕСУРСИ АДАПТАЦІЇ ДО ПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Стаття присвячена дослідженню ресурсів адаптації, які використовуються регіональними спільнотами для винайдення відповідей на політичні виклики сучасності.

Автор звертає особливу увагу на діалектичне поєднання архаїчних та модерних елементів в адаптаційному арсеналі регіональних громад.

Ключові слова: адаптація, традиція, архаїзація, інновація, регіональні спільноти, сучасність.

Актуальність пропонованої статті зумовлена чітко вираженим кризовим змістом сучасного розвитку людської цивілізації. Тренд глокалізації, породжений складним комплексом економічних, культурних, екологічних і, власне, політичних чинників, докорінно змінює світ, в якому протягом останніх трьохсот років провідними гравцями були національні держави, та кидає виклик *modus Vivendi* соціумів, керованих ними. На макrorівні авторитет центральних урядів невпинно розмивається зростаючою потужністю транснаціональних корпорацій та міжнародних організацій. В свою чергу, на мікрорівні ще вчора, здавалося би, монолітних національних організмів поновлюють свою боротьбу за набуття статусу політичної суб'єктності різноманітні локальні (етнічні та регіональні) спільноти. І якщо у випадку перших «повстання проти нації» пояснюється сучасними науковцями концептом «етнічний ренесанс» зі всіма пов'язаними з ним феноменами народної культури, кровної спорідненості, трайбалізму тощо, то для пояснення активізації других вчені здебільшого використовують поняття «сепаратизм», редукуючи сутність проблеми лише до екстремістського виміру політики та залишаючи осторонь важливі питання соціального буття цих колективних агентів суспільної взаємодії. Зокрема, наукове співтовариство лише починає вивчати ресурси адаптації регіональних спільнот до різноманітних викликів як політичної, так і не політичної етіології. Цим беззаперечним фактом зумовлюється *новизна* пропонованого дослідження.

Об'єктом даної статті постають регіональні спільноти, що тлумачаться автором як різновид великих соціальних груп — акторів політичних

процесів, в адаптаційному арсеналі яких важливе місце посідають специфічні — «локальні» — інтерпретації власного історичного минулого, теперішнього і майбутнього. На основі таких інтерпретацій визначаються критерії групової приналежності, встановлюються норми соціальної взаємодії локалітету, вибудовується специфічний — «регіональний» — суспільно-політичний дискурс та не менш специфічні тактики і стратегії розв'язання актуальних для зазначених спільнот проблем. Приналежність особи до такої спільноти дає шанс принаймні часткової компенсації наслідків тих фрустрацій, які вона зазнає у суперечливому світі Постмодерну.

Предметом статті є сукупність адаптивних тактик та стратегій, що використовуються регіональними спільнотами в процесі пристосування до перманентних стресів сучасної цивілізації, забезпечення ефективності групової інтеракції, трансгенераційної передачі власного культурного коду тощо.

Характеризуючи *ступінь наукової розробки* даної проблематики в світовій науці, варто зазначити, що до вивчення сутності процесів традиціоналізації та архаїзації в функціонуванні сучасних соціумів зверталися як представники зарубіжного (А. С. Ахієзер, У. Еко), так і вітчизняного суспільствознавства (М. А. Фоломєєв, М. Беззуб'як). Досить популярною є і проблематика інновацій у розвитку суспільних систем (С. А. Арутюнов, Л. С. Тупчієнко). Окрему увагу сучасні науковці приділяють аспектам адаптації громадян країн «прискореної модернізації» до стресів викликаних нею трансформацій (О. Б. Подвінцев) [1].

Методологічну основу статті складає теорія адаптації, яка дозволяє тлумачити соціальні групи у вигляді систем, здатних до самоорганізації і зміни алгоритмів власної діяльності, відповідно до викликів, що надходять від внутрішнього та зовнішнього середовища.

Згаданий вище тренд глокалізації, послаблюючи позиції національних держав в економічній сфері, призводить і до руйнації монополії останніх в сфері визначення системи ціннісних координат, без яких неможлива взаємодія індивідів та їхніх груп в умовах сучасних складноструктурованих соціумів. Структурні деформації будови багатьох соціумів викликані новим типом економічних відносин, зростаючою мобільністю частини кваліфікованих робітників при одночасному збереженні «локального» характеру більшості представників середнього та нижчих класів, відмовою національних еліт від значної частини своїх соціальних обов'язків, у сукупності з втратою «рубежів розвитку» як на колективному, так і на індивідуальному рівні, негативно впливають на «екологію людини» [4, с. 48–49]. На відміну від особи «доби національної держави» з її централізовано визначеним культурним кодом, який до того ж підтримувався фінансово-інформаційною та адміністративною могутністю бюрократичної системи, людина Постмодерну опинилася у вирі різноманітних інформаційних потоків, конкуруючих систем соціалізації, численних викликів своєму духовному і матеріальному буттю. Старі алгоритми та засоби впорядкування соціального хаосу, який сам по собі не був новиною і для політичних систем доби раннього та зрілого Модерну, втрачають свою ефективність за

умов відвертої девальвації міфу про всемогутність національної держави на своїй «суверенній» території.

Виявляється, зокрема, що центральний адміністративний апарат, який проводить більш-менш сплановану регіональну політику, не здатний забезпечити з однаковою мірою ефективності рівномірний та сталий розвиток всіх «доручених» йому територій. Відтак, конфлікти між регіонами-донорами та регіонами-реципієнтами при зниженні арбітражних можливостей центру стають помітною рисою внутрішньополітичного життя не лише країн «прискореної модернізації», а і систем, які давно минули стадії біфуркації часів «розбудови держави».

Внутрішні суперечки між депресивними та процвітаючими територіями з приводу принципів справедливості розподілу коштів загальнодержавного бюджету, окрім суто економічного виміру, мають у своєму підґрунті бажання населення певних територій знайти «групу приналежності», яка могла б, принаймні частково, надати гарантії у реалізації фундаментальних людських потреб (А. Маслоу). Пошуки дієвих інститутів та механізмів адаптації «знизу» стимулюють так званий політичний розподіл праці (поняття, введене до наукового обігу російським вченим Р. Ф. Туровським) всередині населення самих регіонів. Відбувається формування, а в деяких випадках — відновлення, регіональних еліт, на які покладаються функціональні обов'язки лобістів інтересів «своїх» громад.

Затяжні періоди економічних рецесій або/та стреси різноманітних «транзитів» змушують деякі регіональні спільноти вдаватися до специфічних економічних форм колективної адаптації на зразок реципрокного обміну, який є більш властивий егалітарним, сінполітейним соціумам, а не суспільним системам сучасності. Проте, попри свою архаїчність, бартеризація економік була невід'ємною частиною життя деяких суспільств Східної Європи і наприкінці ХХ ст. Як про це переконливо свідчить досвід зазначеного макрорегіону, ці ланцюги натуральних обмінів всередині локалітетів порівняно легко включалися до процесів міжрегіональної та, навіть, глобальної редистрибуції за посередництвом еліт відповідних рівнів. При цьому відбувалася конвертація сировинних ресурсів локальної громади в звичайні для модерних економік еквіваленти вартості. Беззаперечним є і той факт, що зиск від таких оборудок отримували в тому числі і представники регіонального «політичного класу», що, зазвичай, контролювали та контролюють певні сектори економіки країни.

Накопичуючи під час такого посередництва значний матеріальний потенціал, локальні еліти намагаються перетворити його на капітал символічний, побудувавши зі «своїми» громадами відносини залежності і довіри. Найпотужнішим важелем в цьому процесі є різноманітні варіації процедур нееквівалентного дарування (майже повний аналог традиційного ритуалу «потлач»), що вживаються як під час ординарних соціальних процесів (у вигляді меценатства, протекторату, спонсорської допомоги тощо), так і під час «надзвичайних» подій на зразок електоральних кампаній [2, с. 62–63]. В останньому випадку використовуються методи безпосереднього матеріального стимулювання електорату. Саме під час таких, періодично повто-

рюваних, політичних акцій особливо актуалізуються ознаки регіональної спільноти як «ми-групи», її кордони проявляються найбільш виразно, а взаємодія з контрпартнерами стає максимально напруженою.

Боротьба локальних еліт за власний привілейований статус, безумовно, має не лише виключно економічний характер. Намагаючись мобілізувати населення «своїї» території в справі конкуренції з регіональними контр-агентами та центром, ці еліти вдаються до реконструкції або вигадкування ознак групової приналежності та виключення, намагаються встановити та виправдати нові системи лояльності, визначити правила колективного буття тощо. Враховуючи той факт, що власне модерний інструментарій такої групової інтеграції вже монополізований національною державою (громадянство зі всіма його правами та обов'язками, численні секулярні ритуали тощо), локальні еліти впроваджують до адаптивного арсеналу «своїх» спільнот домодерні чи, навіть, архаїчні соціальні практики. Йдеться про такі явища, як клановість, різноманітні форми васалітету, системи «кормління» і т. д. Побічним ефектом таких адаптаційних інновацій є актуалізація тих «зламів націєтворення», які, здавалося б, повинні були зникнути протягом і внаслідок тривалої інтеграційної політики центрального уряду [1, с. 90–92].

Варто особливо зазначити, що попри свою традиційність або архаїчність, згадані адаптивні практики, втілені у відповідних ритуалах, ціннісних уявленнях та квазіідеологіях/міфологіях, виступають по відношенню до як регіональної спільноти, так і всього національного організму, у ролі радикальної інновації, адже ані локальні еліти, ані пересічні представники локалітету не є їхніми «споконвічними» адептами. Хоч дуже часто ретроспективні адаптивні тактики та стратегії і подаються як «повернення до коренів», у багатьох випадках колективна пам'ять всіх суб'єктів регіональної взаємодії виступає по відношенню до них як своєрідна *tabula rasa*. Саме тому навіть найбільш повна реконструкція досучасних засобів групової інтеграції не гарантує їхньої автентики по відношенню до висхідних зразків. В першу чергу це стосується «духовного виробництва» регіональних спільнот, які, як і переважна більшість інших «ми-груп», потребують на власні колективні оповідання про «батьків-засновників», «золотий вік», на «героїчний епос» тощо.

Може принципово змінюватися і статус елементів традиційної культури, які відтворюються як ресурси системи адаптації. Зокрема, окремі складові «народної» матеріальної культури втрачають суто утилітарне призначення і сприймаються сучасним колективом як важливий символ власної групової ідентичності (наприклад, вишивані сорочки у середовищі сучасної української націонал-демократичної інтелігенції). І навпаки, елементи духовної культури досучасних «нащадків» модерного колективу можуть «матеріалізовуватися» та виступати у ролі важливих засобів політичної мобілізації групи (воскрешення окситанського діалекту на півдні сучасної Франції).

Є приклади і відвертого фальшування окремих елементів «традиційного коду» регіональної спільноти під час сучасного укріплення її культурних

кордонів. Варто згадати хоча б випадок із модним сьогодні серед культурної еліти Шотландії кілтом, який, як виявляється, є вигадкою винахідливого британського бізнесмена середини позаминулого століття і аж ніяк не пов'язаний із «споконвічними» хайлендерами [5].

Процеси соціокультурного інжинірингу всередині локалітетів супроводжуються створенням зусиллями місцевих інтелектуалів власної системи соціалізації молоді, чим забезпечується успадкування культурного коду під час зміни поколінь. Але саме навколо цього понадважливого процесу трансгенераційної передачі основних ознак «ми-групи» і точиться сьогодні найбільш запекла боротьба. Різноманітні регіональні спільноти, представлені в кордонах конкретної держави, використовуючи сучасні засоби масової інформації (як традиційні, так і електронні), включаються у боротьбу за право збереження власного культурного коду і, в деяких випадках, поширення його на всю іншу країну. По-суті, маємо справу із певним різновидом «культурного імперіалізму», реалізованого мезо- та мікроакторами внутрішньополітичного процесу.

Досить часто таке культурне протистояння набуває форми конкуренції регіональних дискурсів, проектів облаштування країни «за своїм зразком». Резонансним проявом такого протистояння «регіональних дискурсів» в мас-медійній сфері можна вважати, наприклад, скандальний ролик про «розподіл Бельгії», який було поширено на державному каналі RTBF в січні 2012 р.

У вітчизняних умовах, окрім наочного прояву полярних політичних симпатій та антипатій регіональних спільнот, закріплених у специфічній електоральній географії країни, протистояння ціннісних систем різних локалітетів простежується і в сфері «політики пам'яті» — вшануванні історичних постатей, конфліктних за своєю політичною семіотикою. Так, за ініціативою політичних та культурних еліт Західного регіону країни в його межах встановлюються пам'ятники активістам національно-визвольних змагань. У Південно-Східних регіонах відчутний реверс до радянської політичної міфології (згадаймо, наприклад, встановлення «приватного» монумента І. В. Сталіна у Запоріжжі). Південний регіон, натомість, тяжіє до реконструкції ще більш віддалених від сучасності складових власної ідентичності, пов'язаних із імперським минулим Росії (пам'ятники Катерині II, Суворову, відновлення «Олександрійської колони» в Одесі тощо).

Конкуренція навколо права інтерпретувати сутність «проекту Україна» (по-суті, йдеться і про бажання створити «зрозуміле» та психологічно комфортне середовище в масштабах всієї країни) особливо проявляється під час великих електоральних циклів, пов'язаних зі зміною правлячих груп еліти. Саме в такому ключі, з точки зору автора пропонованої статті, можна інтерпретувати специфічну зміну ідеології віщання Першого національного каналу України, яка відбулася після 2010 року. Якщо у попередній час (орієнтовно в хронології 2004–2009 рр.) у роботі каналу відчутне місце посідали переважно «національно-орієнтовані» телепередачі та кінострічки, то після зміни правлячих еліт у 2010 році в аналогічні часи віщання почали переважати художні фільми радянського виробництва, присвячені,

зокрема, подіям Великої Вітчизняної війни. Таким чином, чітко виявляються принаймні два періоди, коли за допомогою відповідного технічного інструментарію «Першого каналу» на країну поширювалися елементи суспільно-політичного дискурсу спільноти її Західних регіонів, а згодом — аналогічної Східних. Зрозуміло, що визначення «Захід» чи «Схід» в даному випадку має не стільки географічне, скільки культурно-цивілізаційне навантаження.

Конкуренція відповідних проектів облаштування країни, що постає суспільно-політичним проявом існування локальних інваріантів вітчизняної громадянської спільноти, значно підсилюється тим фактом, що приблизно третина українців ніколи не була в іншому регіоні своєї країни [3]. Відсутність власного досвіду спілкування з представниками інших локалітетів у значної кількості «пересічних» українців посилює непрозорість кордонів регіональних дискурсів та стає відчутною перешкодою на шляху до створення єдиних громадських структур у країні. Ця обставина посилює також і вплив місцевих еліт на «своє» населення, стимулює поширення таких домодерних соціальних практик, як клановість та непотизм.

Із врахуванням наведених фактів стає зрозумілою особлива небезпека реалізації планів з федералізації України, яка, за умов незавершеного процесу консолідації структур громадянського суспільства, неминуче призведе до встановлення режимів неофеодалного панування в багатьох регіонах країни.

Таким чином, узагальнюючи виклад матеріалу, варто констатувати, що важливе місце в адаптивному арсеналі багатьох регіональних спільнот сучасності посідають соціальні практики, які за своєю природою належать до традиційного чи, навіть, архаїчного суспільства. Воскрешення цих елементів «домодерного світу» цілком пов'язане із загальною кризою європейського світоустрою, сконструйованого суспільно-політичною доктриною Просвітництва, яка втрачає свій адаптивний потенціал в умовах Постмодерну.

Література

1. Ахиезер А. С. Архаизация в российском обществе как методологическая проблема / А. С. Ахиезер // *Общественные науки и современность*. — 2001. — № 2. — С. 89–100; Беззуб'як М. Традиції та запозичення в суспільній трансформації посткомуністичних країн / М. Беззуб'як // *Сучасна українська політика. Політики та політологи про неї*. — К., 2007. — Вип. 10. — С. 100–107; Подвинцев О. Б. Постимперская адаптация консервативного сознания: благоприятствующие факторы / О. Б. Подвинцев // *Полис*. — 2001. — № 3. — С. 25–33; Тупчієнко Л. С. Інновації політичні // *Політологічний енциклопедичний словник* / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемпученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка / Л. С. Тупчієнко. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — с. 234; Фоломеев М. А. Политическая традиция в контексте трансформационного политического процесса / М. А. Фоломеев // *Вісник ОНУ*. — 2008. — Т. 13., Вип. 5. Соціологія і політичні науки. — С. 722–729; Эко У. Инновация и повторение. Между эстетикой модерна и постмодерна. — Режим доступа к журн.: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Eko/Inn_Povt.php.
2. Дельеж Р. Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії / Дельеж Р. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — 287 с.

3. Результаты опроса Киевского международного института социологии и Института прав человека и предотвращения экстремизма и ксенофобии. Режим доступа к журн.: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&page=3>
4. Робертсон Р. Глокалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність /Р. Робертсон //Глобальні модерності /За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона. — К.: Ніка-Центр, 2008. — С. 48–72.
5. Тревор-Роупер Х. Винайдення традиції: горська традиція Шотландії /Х. Тревор-Роупер // Винайдення традиції /За ред. Е. Гобсбаума та Р. Рейнджера. — К.: Ніка-Центр, 2010. — С. 29–58.

Стаття постуила до редакції 06.10.2012

О. Ю. Хорошилов

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
Институт социальных наук,
кафедра политологии
Французский бульвар, 24/26, Одесса-58, 65058, Украина

РЕГИОНАЛЬНЫЕ СООБЩЕСТВА СОВРЕМЕННОСТИ: ТРАДИЦИОННЫЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ АДАПТАЦИИ К ПОЛИТИЧЕСКИМ ВЫЗОВАМ

Резюме

Статья посвящена исследованию ресурсов адаптации, используемых региональными сообществами для нахождения ответов на политические вызовы современности.

Автор обращает особое внимание на диалектическое объединение архаических и современных элементов в адаптационном арсенале региональных общин.

Ключевые слова: адаптация, традиция, архаизация, инновация, региональные общности, современность.

O. Y. Khorosholov

Politology Department of Social Science Institute
of Odessa National University named after I. I. Mechnikov,
Frantsuzsky Boulevard, 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

REGIONAL COMMUNITIES OF MODERNITY: TRADITIONAL AND INNOVATIONAL RESOURCES OF ADAPTATION TO THE POLITICAL CHALLENGES

Summary

The article is dedicated to the study of the resources of adaptation, which used by the regional communities for the purpose of discovery of advances to the political challenges of Modernity.

The author is given a special attention on the dialectical combination of archaic and modern elements in the adaptive arsenal of the regional communities.

Key words: adaptation, tradition, archaization, innovation, regional communities, Modernity.